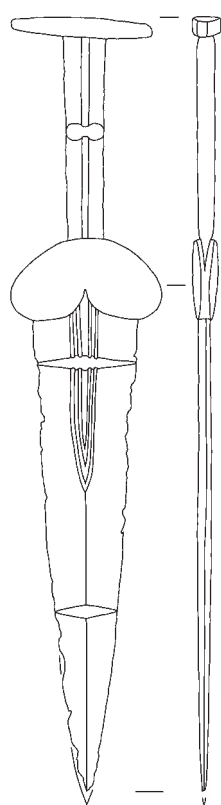

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

RZESZOWSKIEGO
OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

XLIV

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego
Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

MATERIAŁY I SPRAWOZDANIA

RZESZOWSKIEGO
OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

Tom XLIV

Rzeszów
2023

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board
Václav Furmánek (Słowacja), Diana Gergova (Bułgaria), Vira Gupalo (Ukraina),
Marija Ljuština (Serbia), Dalia Pokutta (Szwecja/Polska), Thomas Saile (Niemcy),
Ghenadie Sîrbu (Mołdowa)

Komitet Redakcyjny / Editors
Michał Parczewski, Andrzej Pelisiak, Katarzyna Trybała-Zawiślak, Marcin Wołoszyn

Redaktor / Editor in Chief
Tomasz Bochnak (tbochnak@ur.edu.pl)

Sekretarz Redakcji / Managing Editor
Joanna Ligoda
(archo@muzeum.rzeszow.pl)

Czasopismo recenzowane / Peer – Reviewed Journal

Lista recenzentów na stronie internetowej czasopisma /
List of reviewers on the journal's website

Strona internetowa czasopisma / Home Page
<https://msroa.muzeum.rzeszow.pl/>

Tłumaczenia / Translation
Beata Kizowska-Lepiejza – język angielski
oraz autorzy

Rycina na okładce / Cover Picture
Akinakes. Ryc. Magdalena Krzemińska (vide s. 98) / Acinaces. Drawing by Magdalena Krzemińska (vide p. 98)

© Copyright by Muzeum Okręgowe w Rzeszowie
© Copyright by Instytut Archeologii UR
© Copyright by Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
© Copyright by Wydawnictwo „Mitel”

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Czasopismo indeksowane

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Muzeum Okręgowe
w Rzeszowie

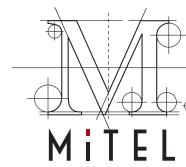
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Rzeszowskiego

FUNDACJA

RZESZOWSKIEGO OŚRODKA
ARCHEOLOGICZNEGO

Fundacja Rzeszowskiego
Ośrodka Archeologicznego

Wydawnictwo
„Mitel” sp. z o.o.

ISSN 0137-5725 ISBN 978-83-8277-106-0 DOI: 10.15584/misroa.2023.44

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigoń 6, tel. 872 13 69, tel./faks: 17 872 14 26
e-mail: wydawnictwo@ur.edu.pl; <https://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I; format A4; ark. wyd. 29; ark. druk. 27

SPIIS TREŚCI

Od Redakcji	5
-------------------	---

STUDIA I MATERIAŁY

Wojciech Rajpold , The Mysterious Copper Battle Axe from the Castle Museum in Sandomierz	7
Андрій Б. Бардецький , Матеріали тшинецького культурного кола з поселення Рованці – Гнідавська Гірка на Волині	13
Joanna Adamik-Proksa, Mirosław Mazurek, Aleksandra Sznajdrowska-Pondel , Osada ludności trzcinieckiego kręgu kulturowego w Lutoryżu, stan. 9 nad środkowym Wisłokiem	33
Anita Kozubová , „Vergoldete Frauen“ – Anmerkungen zu Zierplättchen aus Edelmetallen in der Vekerzug-Kultur	59
Magdalena Krzemińska, Marcin Burghardt , Żelazne akinakesy ze zbiorów Muzeum Narodowego Ziemi Przemyskiej	97
Marek Florek , Wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe w Międzygórzu, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie (Międzygórz, stan. 44). Wyniki badań wykopaliskowych w latach 2006–2009 ...	105
Marek Florek , Nowe znaleziska średniowiecznych czekanów i toporów z okolic Sandomierza i Opatowa, woj. świętokrzyskie	139

KOMUNIKATY

Wojciech Pasterkiewicz, Tomasz Tokarczyk , Wyniki badań geofizycznych oraz weryfikacyjnych badań wykopaliskowych na stanowisku nr 53 w Sadowiu, pow. opatowski	147
Maciej Dębiec , Osada tarnobrzeskiej kultury łużyckiej w Wietlinie Pierwszym, stanowisko 1, gmina Laszki	161
Jan Bulas, Piotr Kotowicz , Wyniki badań archeologicznych na wielokulturowym stanowisku 22 w Trepczy, pow. sanocki	169

VARIA

Elżbieta Małgorzata Kłosińska , O mało znanym sposobie popularyzacji zabytków archeologicznych w czasach PRL-u	181
Joanna Ligoda , Europejskie Dni Archeologii w Regionalnej Składnicy Zabytków Archeologicznych w Zgłobniu	185

RECENZJE

Halina Taras, Wojciech Taras , (rec.) Ziemowit Cieślik, Iwona Gredka-Ligarska, Paulina Gwoździewicz-Matan, Irena Lipowicz, Andrzej Matan, Kamil Zeidler, Ustawa o muzeach. Komentarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, 520 stron, ISBN 978-83-8223-808-2	189
---	-----

Z ŻAŁOBNEJ KARTY

Tomasz Bochnak, Jan Eugeniusz Machnik (20 IX 1930 – 7 X 2023) 193

Od Redakcji

W 1995 roku ukazał się XVI tom „Materiałów i Sprawozdań Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, pierwszy, którego redaktorem był Sylwester Czopek, wówczas doktor archeologii, pracownik Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Czasopismo opublikowano w zmienionej szacie graficznej, by zaznaczyć pewną korektę, którą było wprowadzenie ciągłej numeracji tomów.

Profesor Sylwester Czopek podczas badań archeologicznych w Chotyńcu. Fot. Tomasz Tokarczyk
Professor Sylwester Czopek during archaeological research in Chotyńiec. Photo by Tomasz Tokarczyk

Dziś ukazuje się numer XLIV, którego redaktorem jest Tomasz Bochnak. Blisko trzy dekady to niedużo, gdy myślimy o pradziejach, ale niemało dla człowieka. Bardzo wiele zmieniło się też w rzeszowskim ośrodku archeologicznym, by wspomnieć choćby powstanie Instytutu Archeologii (początkowo w ramach Wyższej Szkoły Pedagogicznej, a następnie Uniwersytetu Rzeszowskiego), utworzenie Fundacji Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego i ogromny przyrost naszej wiedzy na temat archeologii południowo-wschodniej Polski związany z wielkimi inwestycjami, na czele z budową autostrady A4.

To również znaczący okres w historii naszego czasopisma. Od początku jest ono związane z Muzeum Okręgowym w Rzeszowie, ale współwydawcami były też inne placówki muzealne i konserwatorskie z południowo-wschodniej Polski. Od 2014 roku (tom XXXV) „Materiały i Sprawozdania...” wydawane są przez trzy rzeszowskie instytucje – Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego i Fundację Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Publikowane są zarówno prace źródłowe i źródłoznawcze, jak też studia problemowe i przeglądowe. Istotna ich część dotyczy południowo-wschodniej Polski, ale niemniej ważne są prace poświęcone terenom Słowacji i Ukrainy. To otwarcie na tematykę wschodnią nabiera szczególnego znaczenia w ostatnich latach, w obliczu pełnoskalowej agresji Rosji na naszego sąsiada. Spotykane są też artykuły poświęcone bardziej odległym terenom. Nie zamykamy się też na problematykę popularyzacji i promocji archeologii czy też na zagadnienia związane z muzealnictwem i działalnością konserwatorską. Zamierzamy kontynuować tę linię, by pozostać czasopismem, w którym Czytelnik znajdzie pełen przekrój problematyki archeologicznej. Pismo jest indeksowane w Index Copernicus i ERIH PLUS. Przed nami kolejne wyzwania, m.in. przyjęcie internetowego systemu składania i recenzowania tekstów oraz wprowadzenie procedur regulujących stosowanie tzw. sztucznej inteligencji.

Pragniemy podziękować prof. dr. hab. Sylwestrowi Czopkowi – obecnie JM Rektorowi Uniwersytetu Rzeszowskiego – za lata poświęcone „Materiałom i Sprawozdaniom...”, za opiekę, za liczne cenne publikacje, które ukazały się na łamach naszego pisma, wreszcie za nieustępliwą walkę z absurdami prawnymi i organizacyjnymi, jakie mają miejsce w ostatnich latach. Ten tom dedykujemy właśnie Jemu, z okazji 65. rocznicy urodzin i życzymy dalszych sukcesów.

Tomasz Bochnak*

Jan Eugeniusz Machnik (20 IX 1930 – 7 X 2023)

Submission: 31.10.2023; Acceptance: 10.12.2023

Profesor Jan Machnik w trakcie obrad XXXII Rzeszowskiej Konferencji Archeologicznej (2016 r.). Fot. Archiwum Muzeum Okręgowego w Rzeszowie
Professor Jan Machnik during the 32nd Rzeszów Archaeological Conference (2016). Photo Archive of the District Museum in Rzeszów

Była sobota, 14 października 2023 roku; ciepły, jesienny dzień. Wielu z nas – archeologów, historyków, regionalistów, pracowników instytucji naukowych i kulturalnych – przyjechało wówczas do Lubli, małej miejscowości niedaleko Fryszta, by na miejscowym cmentarzu pożegnać zmarłego tydzień wcześniej profesora Jana Machnika, jednego z nestorów polskiej archeologii. W swoim długim życiu doświadczył profesor Machnik dramatycznych zmian politycznych i głębokich przemian ekonomicznych, ale był też świadkiem, a częściowo także uczestnikiem, ogromnego postępu w archeologii. Jakże bardzo zmieniła się nasza wiedza za Jego życia!

Wedle oficjalnych źródeł, Jan Machnik urodził się 20 września 1930 roku w Łuce, niewielkiej miejscowości nad Dniestrem w ówczesnym powiecie kałuskim. Sam Profesor utrzymywał, że przyszedł na świat w szpitalu w Stanisławowie. Jego rodzice, Władysław Machnik i Katarzyna z domu Bil, byli nauczycielami. Wybuch wojny położył kres spokojnemu dzieciństwu chłopca. Ojciec został zmobilizowany, walczył w kampanii wrześniowej i trafił do oflagu. Po zajęciu wschodnich terenów Rzeczypospolitej przez wojska radzieckie, Katarzyna Machnik wraz z synem była zmuszona opuścić Łukę. Gdy w 1941 roku III Rzesza zaatakowała ZSRR, udało się jej przedostać do Suchodołu niedaleko Krosna, gdzie mieszkała rodzina jej męża. Tam Jan Machnik wraz z matką spędził czas do końca wojny. Jego ojciec Władysław wrócił z niewoli niemieckiej w 1945 roku i rychło został kierownikiem szkoły w Jasionce koło Dukli. Młody Jan rozpoczął naukę w gimnazjum, a następnie w liceum im. Mikołaja Kopernika w Krośnie. W 1950 roku zdał maturę i chciał kontynuować naukę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pragnął studiować historię, ale z uwagi na niepewne, bo inteligenckie pochodzenie, nie został przyjęty na wybrany kierunek, mimo że bardzo dobrze zdał egzaminy wstępne. Zaproponowano Mu jednak naukę w Studium Historii Kultury Materialnej, gdzie miano kształcić przyszłych etnografów i archeologów. Już na I roku trafił Jan Machnik do Nowej Huty – nowopowstałej dzielnicy Krakowa, gdzie w bardzo trudnych warunkach prowadzono ratownicze badania archeologiczne, dokumentując ślady osadnictwa pradziejowego odsłaniane i niszczone podczas budowy kombinatu i związanej z nim infrastruktury. Kolejne wykopaliska, w Biskupinie i na Kurpiach, jak też spotkanie z prof. Józefem Kostrzewskim, utwierdziły Jana Machnika w przekonaniu, że warto poświęcić się archeologii. Był wierny temu wyborowi przez kolejne siedem dekad swojego długiego, owocnego życia. W 1953 roku ukończył w Krakowie studia I stopnia, a następnie, podobnie jak Jego ówczesne koleżanki i koledzy, wyjechał do Poznania, by tam kontynuować naukę na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Dwa lata później obronił pracę magister-

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów; e-mail: tbochnak@ur.edu.pl; ORCID: 0000-0002-0327-9575

ską poświęconą ceramice wczesnośredniowiecznej z Igołomi i niezwłocznie wrócił do Krakowa, by w lipcu 1955 rozpocząć pracę w Zakładzie Archeologii Polski Instytutu Historii Kultury Materialnej (IHKM) Polskiej Akademii Nauk (PAN). Przez kilkadziesiąt lat Jan Machnik pozostawał pracownikiem PAN, chociaż struktura jej krakowskiego oddziału ulegała kilkukrotnym przekształceniom. To w tej instytucji uzyskał Jan Machnik stopień doktora (1963), a następnie doktora habilitowanego (1967). W 1979 roku został profesorem nadzwyczajnym, a w 1983 – profesorem zwyczajnym. To było czterdzieści lat temu... Nic dziwnego, że obecnie znakomita większość czynnych zawodowo archeologów pamięta Jana Machnika właśnie jako profesora. „Profesor Jan Machnik” – jakby tak było zawsze. Był pomysłodawcą i organizatorem seminariów, które odbywały się w klasycystycznym pałacu w Igołomi, będącym siedzibą Pracowni Archeologicznej podporządkowanej Zakładowi Archeologii Małopolski IHKM PAN. Od 1984 roku spotkania te integrowały archeologów zainteresowanych problematyką neolitu i wczesnej epoki brązu. Nierzadko uczestniczyli w nich młodzi ludzie, dla których spotkania takie były okazją do gorących dyskusji, a zawarte wówczas przyjaźnie trwają do dziś.

Budzi podziw aktywność terenowa Jana Machnika. Uczestniczył w pracach ekspedycji karpackiej, identyfikując materiały kultury ceramiki sznurowej w Karpatach, prowadził też badania na Lubelszczyźnie, przemierzając Grzędę Sokalską i Grzędę Horodelską. W latach 1968–1975 Profesor Jan Machnik należał do ścisłego kierownictwa polsko-amerykańskiego archeologicznego projektu badawczego. Wyniki badań małopolskich stanowisk, takich jak Olszanica, Iwanowice, Niedźwiedź i Bronocice były jednym z kamieni milowych naszej wiedzy o neolicie i wczesnej epoce brązu w Europie Środkowej. W późniejszych latach Jan Machnik rozpoczął też badania na Wyżynie Ondawskiej we wschodniej części Słowacji, a jeszcze w latach 90. XX wieku powrócił w dorzecze Dniestru. We współpracy z uczonymi ukraińskimi Profesor prowadził badania niemal w rodzinnych stronach; między Bieszczadami, Gorganami, Czarnohorą a doliną Dniestru.

Profesor Jan Machnik opublikował ponad trzysta prac. Większość z nich dotyczy zagadnień późnego neolitu i wczesnej epoki brązu. Chętnie współpracował z młodszymi kolegami, nierzadko publikując z osobami, dla których mógłby być dziadkiem.

Od 1990 roku był Jan Machnik członkiem Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN. Zasiadał tam w prezydium, a w latach 2007–2010 był przewodniczącym prezydium. Przez długie lata stał też na czele Komisji Archeologicznej Oddziału PAN w Krakowie. W 1992 roku został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności, a od 1994 był członkiem czynnym. W latach 2000–2006 był wiceprezesem PAU, a od 2005 do 2021 delegatem do współpracy z Ukrainą. Był też członkiem korespondentem Niemieckiego Instytutu Archeologicznego (Deutsches Archäologisches Institut) w Berlinie i członkiem honorowym Instytutu Archeologii Słowackiej Akademii Nauk (Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied) w Nitrze. Nie stronił też od aktywności na skalę regionalną, pozostając członkiem krakowskiego oddziału Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Krośnieńskiej.

Nie sposób pominąć działalności dydaktycznej Jana Machnika. Od 1968 roku Profesor prowadził zleczone wykłady na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 90. zajęcia te miały

szczególną formę, bardzo cenioną przez słuchaczy. Odbywały się one w budynku PAN i PAU przy ulicy Sławkowskiej 17 w Krakowie, w profesorskim gabinecie, gdzie studenci zasiadali w głębokich fotelach i na kanapie, popijając herbatę serwowaną w porcelanowych filiżankach. Nie do przecenienia jest rola, jaką Profesor Jan Machnik odegrał w rozwoju rzeszowskiego ośrodka archeologicznego. Był On jednym z inicjatorów utworzenia Instytutu Archeologii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie (późniejszym Uniwersytecie Rzeszowskim). Był też pierwszym kierownikiem Zakładu Epoki Kamienia. To właśnie w rzeszowskim Instytucie Archeologii mógł Profesor Jan Machnik w pełni wykorzystać swoje talenty dydaktyczne. Przez wiele lat prowadził zajęcia, był promotorem i egzaminatorem. Niejednokrotnie uczestniczył w rekrutacji na studia, wciągając kandydatów do rozmowy, często wykraczającej poza kanon zalecanych lektur i zagadnień. W Rzeszowie był zatrudniony na etacie do 2011 r. W kolejnych latach współpracował doraźnie jako dydaktyk, głównie na studiach doktoranckich w latach 2013–2014. W Instytucie Archeologii UR wypromował 17 magistrów i dwóch doktorów.

W tym czasie m.in. kontynuował badania w dorzeczu Dniestru oraz aktywnie wspierał ratownicze prace wykopaliskowe związane z budową autostrady A4. Niestrudzenie brał udział w konsultacjach i uczestniczył w odbiorach kolejnych etapów prac terenowych. Zgodnie z Jego wolą, obszerne archiwum, księgozbiór i związane z pracą pamiętki trafiły do Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Nie możemy również nie wspomnieć, iż Profesor był także niezwykle życzliwy i oddany rzeszowskiemu Muzeum Okręgowemu. Przez lata uczestniczył w organizowanych tu konferencjach sprawozdawczych, będąc ich honorowym i zawsze oczekiwanym gościem. W 2005 roku przyznano Mu tytuł Przyjaciela Muzeum Okręgowego w Rzeszowie wraz z medalem. Jan Machnik zachował też sentyment do Krosna, gdzie spędził lata młodości. Był wieloletnim przewodniczącym Rady Muzealnej Muzeum Podkarpackiego i miał istotny wkład w powstanie skansenu archeologicznego „Karpacka Troja”. Regularnie bywał na krośnieńskich konferencjach archeologicznych, nocując w spokojnym hoteliku na uboczu miasta. Kilka lat temu jego personel z szacunkiem i dumą wspominał „starszego profesora z Krakowa, archeologa, miłego pana, który zawsze się u nas zatrzymuje i bardzo lubi pogadać”.

Wszechstronna działalność Profesora Jana Machnika była doceniana przez liczne gremia krajowe i zagraniczne, a On sam był wielokrotnie nagradzany. Otrzymał m.in. Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski i Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. Słowacka Akademia Nauk przyznała Mu Złoty Medal im. Ludovíta Štúra Słowackiej Akademii Nauk. Jan Machnik otrzymał także najwyższe słowackie wyróżnienie naukowe – Medal Św. Gorazda (Medaila sv. Gorazda).

Gdy wspominały wielkie osobowości, nierzadko przypominają się rozmaite malownicze anegdoty. Tak też jest z profesorem Janem Machnikiem. Przy całej wyrazistości tej postaci, najważniejsze skojarzenia, pierwsze słowa, jakie nasuwają się w tej chwili, to profesjonalizm i pracowitość. Dla wielu pokoleń archeologów był profesor Machnik Mistrzem, Nauczycielem i nie sposób nie wspomnieć, że pogodna, jesienna sobota w Lubli to był właśnie Dzień Nauczyciela.

